

світі і залишилася в історії людства красиво утопією, створеною людиною, що намагалася, наскільки це й було дано долею, служити вітчизні, прагнула покращити долю українського народу – В. К. Винниченком.

Джерела та література

1. Винниченко В.К. Відродження нації. – К.: Політ. видавництво України, 1990. – Ч. 3.
2. Курас І. Ф. Володимир Винниченко – політик / Зб. ст. громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження). – К.: ІПіЕНД, 2006. – 280 с.
3. Лейберов О. Оцінки трудового принципу Директорії УНР у сучасній вітчизняній історіографії // Український історичний збірник. – 2008. – Вип. 11.
4. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань // Історичні есе. – Т. 2. – К., 1994. – С. 95-112.
5. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921: Частина перша, друга, третя. – Мюнхен: Прометей, 1950–1952. – 674 с.
6. Марголін А. Революция на Украине. По мемуарам белых / Составитель С.А. Алексеев, под. ред. Н. Н. Попова. – Москва-Ленинград: Гос. издат., 1930.
7. Медвідь Ф. Українська державницька ідея Володимира Винниченка: політико-правові засади // Громадсько-політична діяльність В. Винниченка (до 125-річчя від дня народження). – К.: ІПіЕНД, 2008.
8. Последние новости (Київ). – 1918. – 21 декабря.
9. Республіканські вісті. – 1918. – 1 грудня.
10. Республіканські вісті. – 1918. – 14 грудня.
11. Робітничая газета. – 1919. – 1 лютого.
12. Українська державність у ХХ столітті (Істор.-політ. аналіз). – К.: Політична думка, 1996.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3866. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 21-26 зв.

Белик А. В. Система власти в Украине периода правления Директории УНР

В статье представлены и проанализированы дебаты представителей украинского провода в отношении системы власти, которая должна была быть установлена после падения режима гетмана П. Скоропадского. Отдельно представлена точка зрения главы Директории В. Винниченко.

Ключевые слова: Директория УНР, большевизм, советская власть, трудовые советы, буржуазия, Трудовой Конгресс

Belik A. V. System of power in Ukraine during the rule of the Directory of the UNR

This paper presents and analyzes the debate representatives of the Ukrainian leadership around the system of government that must be establishing after falling of the Hetman Skoropadskiy. Separately presented view head Directory Vynnychenko.

Keywords: Directory UPR, bolshevism, Soviet authorities, labor councils, the bourgeoisie, the Labor Congress.

УДК 930.22:94(477+470)"1919/1920"

В. Л. Кавунник

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ БІЛЬШОВИЦЬКОГО УРЯДУ В УКРАЇНІ (1919–1920): ВІЙСЬКОВО–ПОЛІТИЧНІ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ АСПЕКТИ

Встановлення більшовицького уряду в Україні у комуністичній історичній літературі розглядається як результат громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції в Росії. В українській національній цей процес розглядається як результат війни Росії проти України. Аналіз міжнародних договорів та урядових документів дає підстави говорити про міждержавну Україно-Російську війну, за результатами якої в Україні було встановлено маріонетковий російсько-більшовицький уряд Х. Раковського. Існування такого уряду було можливим лише за умов військової і дипломатичної підтримки Росії.

Ключові слова: Україно-Російська війна, Російська Советська Федеративна Соціалістична Республіка, більшовицька армія, Христіан Раковський.

Архівні та бібліотечні фонди урядів Української Народної Республіки (далі – УНР) та Української Советської Соціалістичної Республіки (далі – УССР) становлять документальну основу дослідження з історії України 1917-1921 років. За допомогою документів та літератури можна вивчити конституювання двох урядів в Україні, їхню внутрішню і зовнішню політику, урядові позиції до подій в Україні 1918-1920 років. На території України за Берестейським мирним договором 1918 року існувала самостійна держава – УНР. За Ризьким прелімінарним договором від 12 жовтня 1920 року – УССР.

В українській національній історіографії події в Україні 1918-1920 років справедливо кваліфікуються українсько-російською війною, що поділялися на українсько-більшовицьку та українсько-білогвардійську війни, наслідком якої на окупованій російською армією території України було встановлення маріонеткового більшовицького уряду. Це поняття підкріплено міжнародними договорами, змістом переговорів дипломатів України та європейських держав про допомогу в оборонній війні проти Росії. Детальний документальний огляд українсько-російської війни, політики європейських держав до України представлений у попередніх статтях автора: «Війна РСФРР проти УНР від Берестейських до Ризьких мирних договорів за дипломатичними документами» [1, с. 435-456], «Політика європейських держав до України від Версальських до Ризьких мирних переговорів: документальний та історіографічний огляд» [2, с. 180-182].

У працях партійних діячів УСРС події в Україні 1918-1920 років трактувалися як громадянська війна в середині Росії та військова іноземна інтервенція, коли йшлося про присутність військ Антанти, Четверного Союзу, Польщі і Румунії в Україні. Їхні висновки ґрунтувалися на переконанні, що в Україні апіорі не могло бути прагнення до здобуття незалежності, а усі самостійницькі аспірації здійснювала купка «відщепенців» – «українських буржуазних націоналістів». Тому про цитування дипломатичних, урядових чи інших документів у літературі навіть не йшлося.

Актуальність теми зумовлена необхідністю порівняння двох протилежних історіографічних традицій про події в Україні як «громадянської війни в Росії» чи «Україно-Російську війну» із міжнародними та урядовими документами. Метою статті є документальне дослідження інституалізації більшовицького уряду в Україні та його зовнішньої політики. Адже з точки зору міжнародного права до 12 жовтня 1920 року, тобто до підписання прелімінарного договору в Ризі, УСРС як держава не була оформлена, в Україні існував лише більшовицький уряд.

Документальну основу статті становлять архівних справи та література із колишніх спецфондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань та Державної архівної наукової бібліотеки у Києві. Крім цього у статті використовуються документи з англійської монографії Ежи Божецького, перекладеної польською мовою наприкінці 2012 року «*Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*» [3] та стаття Геннадія Матвеева «*Taktyka Adolfa Joffego podczas pertraktacji z Polską w sprawie zawarcia preliminariów pokojowych w 1920 roku*» [4, с. 201-229] із польського збірника «*Zapomniany pokój. Traktat ryski. Interpretacje i kontrowersje 90 lat później*». Вперше для наукового використання водиться збірник робіт російського дипломата Адольфа Йоффе «*Дипломат революции*» [5], виданий Феліксом Крайзелем у США 1998 року.

У комуністичній історичній літературі події в Україні 1918-1920 років представлені як громадянська війна в Росії, – наприклад, у передмові до другої частини збірника «*Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях*» (1926). Оpubліковані документи начебто повинні вказувати на «військову інтервенцію» і «розпалювання зовні громадянської війни в Росії», або як її називають об'єднанням соціалістичних республік [6, с. III-IV]. Під поняттям військова інтервенція в комуністичній історіографії розуміється Берестейський мир, переговори між представниками уряду УНР і французької військової місії в Одесі в лютому 1919 року та польсько-український військово-політичний союз. А під поняттям «громадянська війна» в Україні, як невід'ємної складової Росії, розглядається війна російської більшовицької армії проти армії УНР за встановлення більшовицького уряду в Україні. При чому обов'язково зазначається, що саме остання влада в Україні є законною.

Подібні висновки знаходять своє підтвердження у коментарях, які підготував Борис Штейн – редактор і автор приміток до перших двох томів збірника документів «*Внешняя политика СССР: 1917-1920 гг.*» (1944) [7, с. 190, 237]. У передмові до першого тому «*Документы внешней политики СССР*» (1959) Б.Штейн пояснював, що «листування між урядом Російської Соціалістичної Федеративної Советської Республіки (далі – РСФСР) і різними контрреволюційними урядами, які виникли на території Росії в результаті іноземної інтервенції і громадянської війни, не включені в том, бо це листування стосується не до зовнішньої політики Советського Союзу, а складає частину внутрішньої історії» [8, с. 10].

Крім виданих збірок документів Б.Штейн підготував дві монографії «*История внешней политики СССР*» (1945) [9] та «*«Русский вопрос» в 1920-1921 гг.*» (1958) [10], в якій також розглядається історія УНР. Його видання стали офіційною позицією комуністичної історіографії і основою для майбутніх монографій Миколи Супруненка «*Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1918-1920 рр.)*» (1951) [11], «*Очерк истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920)*» (1966) [12], Івана Хміля «*3 прапором миру крiзь полум'я війни. Дипломатична діяльність Української РСР (1917-1920)*» (1962) [13], Рема Симоненка «*Українська РСР у боротьбі проти імперіалістичної агресії (1919-1920)*» (1963) [14], «*Провал политики международного империализма на Украине (II половина 1919 – березень 1921 г.)*» (1965) [15] та Олександра Карпенка «*Империалистична интервенция на Украине 1918-1920*» (1964) [16].

Поняття «громадянська війна» можна використовувати для характеристики подій в рамках однієї держави, а за результатами Берестейських мирних договорів 9 лютого визнано УНР, а 3 березня РСФСР самостійними державами на території колишньої Російської імперії. Пізніше між УНР та РСФСР у Києві 12 червня було підписано прелімінарний договір [6, с. 142-144], а 17 червня 1918 року – військово-перемир'я [6, с. 146-147]. На підставі підписаних договорів з позицій міжнародного права утворено нові держави, а тому немає підстав говорити про громадянську війну в Росії. Більше того на переговорах з Польщею в Мінську та Ризі до складу більшовицької делегації входили представники більшовицького уряду в Україні, а сама делегація виступала навіть від імені Білорусії.

До завершення Першої світової війни німецьке військово командування заважало владі створити українську армію, про що свідчив голова української дипломатичної місії УНР в Лондоні Михайло Стаховський під час першої зустрічі з референтом Міністерства закордонних справ Великої Британії [17, с. 317]. Разом з тим німецьке командування не заважало створенню російської більшовицької армії. До капітуляції Німеччини уряд Росії мав власні збройні сили, а тому 13 листопада комісаріат закордонних справ денонсував Берестейський договір [6, с. 198-200], [7, с. 162-164], а 24 грудня 1918 року визнання України самостійною державою [6, с. 209], [7, с. 190]. Без оголошення війни російські війська, здійснили збройну інтервенцію під виглядом боротьби прихильників більшовицької влади в середині самої України за «інтернаціональною» допомогою більшовицької Росії.

З цього приводу голова уряду і міністр закордонних справ УНР Володимир Чехівський до російського колеги надсилав ноту: 31 грудня 1918 з пропозицією відновлення мирних переговорів розпочатих у червні 1918 року [17, с. 257-258], 3 січня 1919 року назвав російські військові частини, які захопили міста України [18, арк. 1], а 4 січня 1919 року зауважив, що російські війська не припиняють наступ і від Росії не надійшло жодної відповіді [18, арк. 10].

Офіційна позиція Росії, представлена в нотах комісара закордонних справ Георгія Чічеріна, полягала в запереченні факту присутності російських військових частин на території України. У першій ноті від 4 січня наголошувалося, що перераховані російські військові частини не направлялися в Україну, а бойові дії ведуться «між військами Директорії і самосійним українським більшовицьким урядом». Разом з тим уряд Росії запропонував виступити посередником «між двома урядами в Україні» [18, арк. 5-6]. Показовою стала нота Г. Чічеріна від 6 січня, в якій він назвав скликання українського передпарламенту «Трудовий Конгрес» «фальсифікацією волі робітничого і селянського населення України» [7, с. 215-216]. У відповідних у нотах від 9 та 10 січня 1919 року В. Чехівський наполягав на виведенні російських військ з території України, а Г. Чічерін заперечував присутність російських військ в Україні, називаючи їх військами українського більшовицького уряду. Окремо слід зупинитися на ноті Християна Раковського, який уже виступав як голова більшовицького уряду в Україні, хоча у червні 1918 року він від імені Росії підписував договір з Україною. У ноті до В. Чехівського від 9 січня 1919 року Х. Раковський писав, що уряд УНР даремно намагається поставити питання взаємин між Росією та Україною не в соціальну, а в національну площину. Він доводив: «... біля більшовицької Росії утворилися самостійні більшовицькі республіки в Латвії, в Литві, а останнім часом і в Білорусії, в яких ми бачимо вірних союзників, а не об'єктів для нашої начебто завойовницької політики...» [18, арк. 25-26].

Уряд УНР, з метою припинення наступу частин більшовицької армії в Україну, прийняв пропозицію Росії виступити посередником «між двома урядами в Україні». До Москви було надіслано дипломатичну місію УНР на чолі з Семеном Мазуренком. Впродовж 17 січня – 4 лютого 1919 року було проведено сім засідань.

На першому засіданні з представниками російського уряду і Центрального Комітету Російської комуністичної партії (більшовиків) (далі – ЦК РКП(б)) С. Мазуренко від УНР представив основні положення для мирних переговорів: визнання нейтралітету суверенної УНР; цілковите невтручання російського уряду у внутрішніх справах України; чітке визначення відношення Росії до військ на території України. З боку УНР було наголошено про недопущення формування чи переходу ворожих Росії військових організацій по території України. Втім, якщо представник комісаріату закордонних справ Росії Яків Камінський, як і Г. Чічерін спростовував приналежність військових частин до армії більшовицької Росії, то представник ЦК РКП(б) Дмитро Мануїльський не приховував своїх симпатій до ідейних завдань цих військ. У підсумку першого засідання сторони домовилися про письмову підготовку мирних пропозицій своїх урядів [17, с. 232-233]. Проте на другому засіданні Д. Мануїльський заявив, що він не має письмових пропозицій російського уряду, що стало причиною відмови С. Мазуренка оголосити свої пропозиції [17, с. 234]. На третьому засіданні Д. Мануїльський від імені Росії почав вимагати від УНР оголошення війни Антанті, Дону, Криму і встановлення диктатури робітничого класу, проте С. Мазуренко зазначив: Росія нічого позитивного для УНР не пропонує, за винятком порад, за якими абсолютно не було ніякої необхідності приїжджати у складі дипломатичної місії до Москви [17, с. 240-241]. На п'ятому засіданні С. Мазуренко попередив, що у випадку захоплення комуністами Києва вся робота буде анульована і місія буде вимушена відмовитися від своїх повноважень на переговорах [17, с. 255]. На останньому засіданні С. Мазуренко заявив, що після падіння Києва він знімає з себе відповідальність за виконання будь-яких домовленостей [17, с. 256].

Політика більшовицької Росії щодо самостійної України представлена у роботах, документах та висловлюваннях ключових діячів російського уряду 1918-1920 років. В першу чергу слід назвати російського дипломата Адольфа Йоффе, який підписав Берестейський і Ризький мирні договори, тим самим надавши більшовицькому уряду в Росії статусу суб'єкта міжнародного права. У червні 1918 року він підготував німецькою та російською мовами роботу «Внешняя политика Советской России», в якій зазначено, що більшовицька перемога призвела до «збирання» і централізації Росії. Процес «більшовизації» передбачав боротьбу не за єдину, а за більшовицьку Росію, за рахунок перенесення «класової боротьби» на окраїни [5, с. 71]. Під час таємних переговорів в Ризі 1 жовтня 1920 року А. Йоффе заявив Яну Домбському, голові польської делегації, що Росія може визнати самостійність України, але ніколи не погодиться на існуванні в Україні уряду ворожого Росії [20, с. 105]. У праці «Мирное наступление советской власти» поняття «уряд ворожий до Росії» означало «небільшовицький» [5, с. 150]. Як відомо, у ноті Х. Раковського до Г. Чічеріна від 1 березня 1919 року було заявлено, що «переговори з урядом УНР є шкідливими для революційної справи», а тому краще припинити будь-які контакти з УНР [21, с. 19]. А під час зустрічі 1 грудня 1919 року Олександра Красовського, голови військової делегації УНР, з Ніколаєм Крестінським, комісаром фінансів й секретарем Центрального Комітету РКП(б), було з'ясовано, що Росія ніколи не погодиться на існування «Великої України» [22, с. 549-551]. І нарешті необхідно назвати телеграму від 12 вересня 1920 року Г. Чічеріна до польського міністра закордонних справ Євстахія Сапіги, в якій заявлено, що Україна є більшовицькою, союзною Росії, республікою [23, с. 178].

Всупереч запевненням керівників російського уряду про відсутність їх військових частин на території України, Х. Раковський, вже як голова «робітничо-селянського уряду» в Україні, у звітах писав протилежне. У звіті від 16-20 травня 1920 року про діяльність уряду УССР він писав про підтримку російської більшовицької армії, але, водночас, зауважував про існування партизанських загонів, які, начебто, складали «червоний український фронт» [24, арк. 1-8]. Втім у іншому звіті уряду УССР в розділі про «Об'єднання воєнного і господарського апаратів» він писав лише про «Червону армію». На переконання голови уряду створення

червоних полків і червоної української армії можливе коли більшовицька влада закріпиться в Україні, дисциплінує масу, опанує українське село і матиме власний апарат [25, с. 24-25]. Варто підкреслити, що Х.Раковський заперечує існування самостійної червоної української армії і наголошує, що встановлення більшовицького уряду в Україні здійснювалося за допомогою армії іншої держави, в даному випадку Російської республіки.

Військових частин при уряді Х.Раковського не було і в принципі бути не могло. У тезах «Українська армія, українські повстанці та інше», підготовлених на підпис Льву Троцькому «українською армією» називалася армія, яка вступає на територію України [26, арк. 54-55]. У декларації «Всеукраїнському» «Про військову політику в Україні» від 22 січня 1920 року взагалі не йшлося про створення самостійних українських військових частин [27, с.7-10]. Декларація лише повторює директиву російського уряду з питань військової політики в Україні, підписану Троцьким [28, арк. 48-50].

Відповідно до звітів, історію свого уряду Х.Раковський розпочинає від листопада 1918 року до 15 вересня 1919 року, а з 15 вересня до кінця 1919 року зазначає, що уряд існував формально. Фактично «Всеукраїнський революційний комітет», саме так тоді називався майбутній більшовицький уряд в Україні, було створено за резолюцією про більшовицьку владу в Україні [29, с. 459-461] на восьмій конференції РКП (б) 2-4 грудня 1919 року. Резолюція була підготовлена після від'їзду військової делегації УНР з Москви на початку грудня 1919 року. Відповідно до постанови Політбюро ЦК РКП(б) від 11 жовтня 1919 року передбачалася політична і військово-технічна домовленість з урядом УНР для «компрометації Петлюри перед Антантою» [30, с. 30]. Саме тому до Москви було запрошено військовою місією УНР на переговори, які носили інформаційний характер, а відтак не мали результатів [22, с. 549-551].

Створений 11 грудня 1919 року «Всеукраїнський революційний комітет» за пропозицією Х. Раковського в лютому 1920 року був перейменований в «Раду Народних Комісарів» [30, с. 44-45]. Вже 27 січня 1920 року було видано постанову «Про об'єднання і діяльність УСРР і РСФРР», за якою всі декрети і постанови УСРР скасовувалися і замінювалися декретами РСФСР [27, с. 10-11]. Для легітимізації своєї влади більшовики планували з суттєвими обмеженнями провести перші вибори в Україні тільки у травні 1920 року. Так, до осіб, позбавлених права голосу, крім визначених у Конституції УСРР, які своєю діяльністю «шкодять революції», додавалася ще одна категорія, зазначена в телеграфній інструкції. До неї належали: а) трудові елементи, які «заплямували себе явно куркульськими діями» або активними виступами проти більшовицької влади; б) петлюрівці – «зрадники українських селян і прислужники польських панів»; в) «різного роду бандити» і т.п. [31, арк. 100-102].

Подібні обмеження існували у постанові «Про засоби і норми представництва на IV Всеукраїнському з'їзді Рад» від 7 квітня 1920 року. Відповідно до цього документу, на «з'їзд» делегувалося по одному депутату від 1000 представників військових частин і установ, від 10000 міського робітничого населення, і від 50000 – селянського населення [32].

З огляду на зовнішньополітичну діяльність дипломатів УНР в Європі, особливо в Польщі, Г.Чічерін у доповідній записці до Політбюро ЦК РКП (б) та Владіміра Леніна від 9 лютого 1920 року наполягав на демонстрації незалежності Української більшовицької республіки, відклавши федерацію на майбутнє [30, С. 44]. У доповідній записці до Льва Троцького, Х. Раковського, 14 лютого 1920 року Г.Чічерін повідомляв: «Український Червоний уряд повинен заявити про себе як про революційний український уряд» [30, С. 47]. Ці ж самі пункти Г.Чічерін продовжував надсилати В. Леніну 22 і 26 лютого 1920 року [30, С. 53]. Для реалізації дипломатичної акції більшовицького уряду в Україні Г. Чічерін у доповідній записці до політбюро ЦК РКП (б) пропонував надати Х. Раковському посаду комісара закордонних справ УСРР, без створення відомства. Цікаво зазначити, що Центральний Комітет Комуністичної Партії України (далі – КПУ) виступав проти таких заходів [30, С. 55]. Втім після у телеграми Н.Крестінського від 8 березня 1920 року, в якій Центральному Комітету КПУ пропонувалося не протидіяти призначенню Х. Раковського на посаду комісара закордонних справ [31, Арк. 100-102], вже 21 березня 1920 року було видано постанову про утворення зовнішньополітичного відомства [32].

Перший наказ по комісаріату закордонних справ УСРР вийшов лише 20 лютого 1921 року [33, арк. 1], але це не заважало видавати зовнішні дипломатичні документи від імені УСРР. Коли Володимир Винниченко, як голова комісаріату закордонних справ УСРР, влітку 1920 року намагався знайти приміщення для свого відомства, Х.Раковський, голова уряду УСРР, доводив відсутність потреби у фактичному існуванні комісаріату. Він навіть зізнався, що про свій підпис під нотами дізнавався «post factum» [34, с. 54-71]. У зв'язку з цим виникає питання авторства дипломатичних нот, підписаними Х. Раковським як головою більшовицького уряду в Україні і комісаром закордонних справ у збірниках «В защиту Советской Украины», «Советская Украина и Польша» та «Советские Россия-Украина и Румыния», виданих 1921 року. Відсутність зовнішньополітичного відомства держави, як однієї з основних ознаки суверенності уряду вказувала на фіктивність такого уряду.

На відміну від спроб Г.Чічеріна надати уряду Х.Раковського і, відповідно, УСРР, зовнішньої ознаки незалежної держави, А.Йоффе у доповіді від 7 липня 1920 року до комісара закордонних справ Росії доводив, що УСРР є складовою частиною РСФСР, а тому у зовнішній політиці не може виступати як суверенна держава [3, с. 123].

Під час мирних переговорів з Польщею в Мінську та Ризі вперше в історії міжнародних відносин відбувся прецедент, коли одна більшовицька делегація виступала одразу від імені двох держав: більшовицької Росії та України. Представником уряду Х.Раковського до підписання преліминарного договору 12 жовтня 1920 року у складі більшовицької делегації у Мінську було призначено Миколу Скрпиника, а в Ризі – Д.Мануїльського, який ще січні-лютому 1919 року у Москві від імені Росії вів переговори з С. Мазуренком,

представником дипломатичної місії УНР. Зрештою А.Йоффе, як голова більшовицької делегації, не проводив жодних нарад із представниками уряду Х. Раковського, бо не довіряв їм. [35, с. 107-108]. Більше того із доповіді Д. Мануїльського [36, Арк. 54] розуміємо, що він абсолютно не орієнтувався у тактиці голови делегації, а тим більше йому не були відомі таємні переговори з головою польської делегації. Особисто А.Йоффе кепкував з Д.Мануїльського як з «голови української делегації», оскільки той виконував суто представницьку роль [37, с. 57]. Усі наради А.Йоффе здійснював безпосередньо з В.Леніним через телеграф. Для прикладу слід навести документи, які мали безпосередній вплив на підписання прелімінарного договору в Ризі. Це в першу чергу особиста інструкція В.Леніна для А.Йоффе від 23 вересня 1920 року, за якою порозуміння з Польщею можливе тільки за умови визнання Польщею більшовицької України та Білорусії [3, С. 200]. Телеграма В. Леніна до А.Йоффе від 2 жовтня, в якій рекомендувалося оголосити, що Польща відповідатиме за зимову кампанію, якщо не буде встановлено будь-яких домовленостей до 5 жовтня [38, с. 397]. А також документ, підписаний 5 жовтня, за яким Польща зобов'язувалася підписати договір саме з більшовицькою Україною [4, с.227-228]. За результатами прелімінарного договору 12 жовтня 1920 року уряд Х. Раковського формально став суб'єктом міжнародного права, бо до серпня 1921 року зовнішній зв'язок УССР здійснювався через Російське представництво в Ризі [39, арк. 75].

Таким чином за результатами представлено документального аналізу встановлено, що більшовицький уряд в Україні, фактично уряд Х.Раковського, не мав права називатися суверенним. Існування такого уряду було можливим лише за умов присутності іноземної російської армії, бо створення власних військових частин було неможливе з огляду слабкості більшовицької влади в Україні. Цей уряд не проводив самостійної міжнародної політики, оскільки не мав зовнішньополітичного відомства. Про свій підпис під нотами від імені більшовицької України Х.Раковський іноді дізнавався постфактум. На мирних переговорах в Мінську та Ризі представники УССР входили до складу делегації Росії, втім міжнародне визнання УССР відбулося лише за участі російської дипломатії. Прикметно, що Х.Раковський 12 червня 1918 року від імені Росії у Києві підписав перемир'я з Україною, а протягом 1919-1920 років виступав як голова більшовицького уряду в Україні. Виходячи із вищезазначеного уряд Х. Раковського ні номінально, ні формально не мав суверенних ознак, а фактично був адміністрацією російського уряду в Україні.

Джерела та література

1. Кавунник В. Війна РСФФР проти УНР від Берестейських до Ризьких мирних договорів за дипломатичними документами // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2012. – Том 25. – С. 435-456.
2. Кавунник В. Політика європейських держав до України від Версальських до Ризьких мирних переговорів: документальний та історіографічний огляд // Гілея. – 2013. – Вип. 75. – С. 180-182.
3. Borzęcki J. Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej / Jerzy Borzęcki. – Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2012. – 429 s.
4. Matwiejew G. Taktyka Adolfa Joffego podczas pertraktacji z Polską w sprawie zawarcia preliminarzów pokojowych w 1920 roku // Zapomniany pokój. Traktat ryski. Interpretacje i kontrowersje 90 lat później / Pod redakcją Słanomira Dębskiego. – Warszawa: Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2013. – S. 201-229.
5. Йоффе А. Дипломат революции: Сборник работ / Вступление и комментарии Феликс Крайзель. – Кембридж: Издательство Iskra Research, 1998. – 449 с.
6. Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях. – Ч. 2: От империалистической войны до снятия блокады с Советской России / Сост. и ред. проф. Ю. Ключников и А. Сабанин. – М.: Изд. Литиздата НКВД, 1926. – 463 с.
7. Внешняя политика СССР: 1917-1920 гг. Сборник документов. Т. 1 / Сост.: А. Тисминец; Отв. ред.: С. Лозовский; Ред. и прим.: Б. Штейн. – М., 1944. – 571 с.
8. Документы внешней политики СССР. В двадцати двух томах / Ред. Г. Фокина, Е. Гармаша и др. – М.: Государственное издание политической литературы, 1959. – Том 1: 7 ноября 1917 года – 31 декабря 1918 года – 722 с.
9. Трояновский А., Штейн Б. История внешней политики СССР / А. Трояновский, Б. Штейн. – М. – Л.: Военмориздат, 1945. – Т. 1. – 288 с.
10. Штейн Б. «Русский вопрос» в 1920-1921 гг. / Б. Штейн – М.: Государственное издательство политической литературы, 1958 – 344 с.
11. Супруненко М. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1918-1920 рр.) / М. Супруненко. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1951. – 342 с.
12. Супруненко Н. Очерк Истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920) / Н. Супруненко. – М.: Издательство «Наука», 1966. – 455 с.
13. Хміль І. З прапором миру крізь полум'я війни. Дипломатична діяльність Української РСР (1917-1920) / І.Хміль. – К.: Видавництво академії наук Української РСР, 1962. – 355 с.
14. Симоненко Р. Українська РСР у боротьбі проти імперіалістичної агресії (1919-1920) / Р. Симоненко. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – 67 с.
15. Симоненко Р. Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II половина 1919 – березень 1921 р.) / Р. Симоненко. – К.: Наукова думка, 1965. – 303 с.
16. Карпенко О. Імперіалістична інтервенція на Україні 1918-1920 / О.Карпенко. – Л.: Видавництво Львівського університету, 1964. – 255 с.
17. Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917-1921 роки з аналізом сьогодення. Видання друге, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012. – 872 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 182.
19. Йоффе А. Внешняя политика Советской России // Йоффе А. Дипломат революции: Сборник работ / Вступление и комментарии Феликс Крайзель. – Кембридж: Издательство Iskra Research, 1998. – 449 с.
20. Dąbski J. Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy s Joffem, listy / J. Dąbski – Warszawa, 1931. – 224 s.
21. В защиту Советской Украины. Сборник дипломатических документов и исторических материалов. – Х., 1921. – 51 с.
22. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 / І. Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – С.549-551.

23. Документы внешней политики СССР. В двадцати двух томах / Ред. Г. Фокина, Е. Гармаша и др. – М.: Государственное издание политической литературы, 1959. – Том 3: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. – 723 с.
24. ЦДАВОУ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 590.
25. Раковский Х. Отчет Рабоче-Крестьянского правительства Украины IV-му Всеукраинскому съезду Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов 16-20 мая 1920 г. с приложением резолюции Съезда и резолюцией Центрального Исполнительного Комитета. – Х.: Всеукраинское издательство, 1920. – 36 с.
26. Центральний державний архів громадських об'єднань (далі – ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 129.
27. Собрание узаконений и распоряжений Всеукраинского революционного комитета. – Х. – № 1: 26 декабря 1919 – 10 февраля 1920. – С. 7-10;
28. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 107.
29. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1953). Часть 1 (1898-1925). Издание седьмое. – М.: Госполитиздат, 1953. – 952 с.
30. Польско-советская война 1919-1920 (ранее неопубликованные документы и материалы): В 2 ч. / Ред. И. Костюшко. – М., 1994. – Ч. 1. – 215 с.
31. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 200;
32. Збір законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України. Х., 1920. – № 6, 2-9 квітня 1920 року.
33. ЦДАВО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 24;
34. Винниченко В. Єдиний революційно-демократичний фронт // Нова Україна. – 1923. – січень-лютий. – С. 54-71.
35. Назарук О. Галицька делегація в Ризі: Спомини сучасника / О. Назарук. – Львів: Українська християнська організація, 1920. – 169 с.
36. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 130.
37. Польско-советская война 1919-1920 (ранее неопубликованные документы и материалы): В 2 ч. / Ред. И. Костюшко. – М., 1994. – Ч. 2. – 222 с.
38. Ленин В. Неизвестные документы. 1891-1922 / подгот. Ю. Амиантов [и др.] – М.: «Российская политическая энциклопедия», 1999. – 607 с.
39. ЦДАВО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 670.

Кавунник В. Л. Институализация большевистского правительства в Украине (1919-1920): военно-политические и дипломатические аспекты

В советской исторической литературе становление большевистского правительства в Украине рассматривается как результат иностранной вооруженной интервенции и гражданской войны в России. В украинской национальной историографии этот процесс анализируется в контексте войны России против Украины. Изучение международных договоров и правительственных документов дает основание говорить о межгосударственной Украина-Российской войне, по результатам которой в Украине было установлено марионеточное правительство Х.Раковского. Такое правительство могло существовать только при военной и дипломатической поддержке России.

Ключевые слова: Украина-Российская война, Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика, Красная Армия, Христиан Раковский.

Kavunnyk V. L. The establishment of Soviet government in Ukraine (1919-1920): military, political and diplomatic aspects

The communistic historiography considers the formation of soviet government in Ukraine in the context foreign military intervention and civil war in Russia. But Ukrainian national historiography studies this creation in context of war Russia against Ukraine. According to the international treaties and state papers this government had established as the result of Ukraine-Russian war. Actually this government was administration of Russia in Ukraine. The Soviet Ukraine wasn't able to exist without military and diplomatic support of Russia.

Keywords: Ukrainian-Russian war, Russian Soviet Federative Socialist Republic, Red Army, Christian Rakovsky

УДК 94(47+477)"1911/1920"

В. В. Сокирська

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЧАСТИНИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОРДОНУ У 1920-х рр.

З розпадом СРСР однією з найгостріших проблем стала проблема прикордонно-територіального розмежування незалежних республік. Сучасний державний кордон Російської Федерації і України є підсумком тривалого процесу його визначення у 20-х рр. ХХ століття. Досліджується проблема становлення донецької ділянки російсько-українського кордону цього періоду. Серед проблем і протиріч, які були закладені у формуванні російсько-українського кордону у 1920-х рр., постала проблема визначення приналежності не тільки території, а й об'єктів господарювання. Висвітлюються наслідки роботи адміністративно-територіальних комісій різного рівня по визначенню приналежності спірних територій.

Ключові слова: російсько-український кордон, адміністративно-територіальна комісія, Донецька губернія, губвиконком, повіт, волость, округ.

На сьогодні основи державної політики незалежної України щодо забезпечення її національних інтересів, зокрема і в питаннях, що стосуються державного кордону, закладені Концепцією національної безпеки України від 18 липня 1995 р.